

Obr. 1 Nápis na zlomku nádoby se jménem paláce „Vznešená je Sahureova krása“ (kresba J. Malátková)

Kde ležel královský palác „Vznešená je Sahureova krása“?

Miroslav Verner

Je určitou zvláštností egyptské archeologie, že o nejedné památce jsme informováni, někdy značně podrobně, ze soudobých písemných pramenů, památku samotnou se však dosud objevit nepodařilo. Často šlo o rozsáhlé stavby, pro tehdejší egyptskou společnost prvořadého významu. Do kategorie těchto památek z období Staré říše (zhruba 28.–21. století př. Kr.) patří královský palác, sídlo krále a jedno z hlavních správních center země. Je však třeba ihned dodat, že král mohl mít současně několik paláců na různých místech, které se tímto centrem stávaly v době, kdy se v nich zdržoval. Písemné prameny dokládají, že palác mohl být i součástí králova pyramidového, hrobového komplexu (Junker 1938: 175–176), z administrativního hlediska byl však nejvýznamnějším z paláců ten, jenž se nacházel v rezidenční části hlavního města, v níž se soustřeďovaly další vrcholné správní úřady země spolu se sídlem vezíra.

Ponecháme-li stranou ojedinělé písemné a někdy i dost sporné archeologické doklady o královských palácích z Raně dynastické doby, případně hrobový komplex krále Džosera z počátku 3. dynastie, jehož některé stavby se mohly inspirovat panovníkovým skutečným palácem, pak jedním z nejstarších konkrétních dokladů královského paláce je zhruba půldruhého metru vysoký kuželovitý předmět z červené žuly (obr. 2) objevený počátkem 20. století francouzským egyptologem Henrim Gauthierem na ostrůvku Elefantina na 1. nilském kataraktu. Na kuželu, nyní uloženém v Egyptském muzeu v Káhiře (JE 41556), je nápis, který lze přeložit „(Palác zvaný) Hunejův diadém“ (Goedicke 1956: 18–24). Nápis je považován za doklad paláce Huneje, posledního krále 3. dynastie, na Elefantině a dáván do souvislosti se zbytky malé stupňovité pyramidy, kterou

pravděpodobně právě tento král postavil a která zde, na samotné jižní hranici Egypta, měla demonstrovat všem připlouvajícím po Nilu z nitra Afriky autoritu egyptského panovníka.

Zřejmě nejcitovanějším dokladem ze Staré říše vztahujícím se ke královskému paláci je dopis krále 5. dynastie Džedkarea Isesiho vezíru Senedžemibovi Intimu, zaznamenaný ve vezírově hrobce (obr. 3). Král v dopise vezíra pověřil řízením této významné stavby. Vinou staršího a ne zcela přesného opisu nápisu pořízeného Kurtem Sethem se až donedávna soudilo, že se palác nazýval „Isesihovo lotosové květy“ a jeho půdorys měřil úctyhodných 1220 × 220 loktů (cca 635 × 115 m) (Stadelmann 1981: 158). Nedávná revize a reedice nápisu Edwardem Brovarskim vedla k nové interpretaci klíčového místa vztahujícího se k paláci:

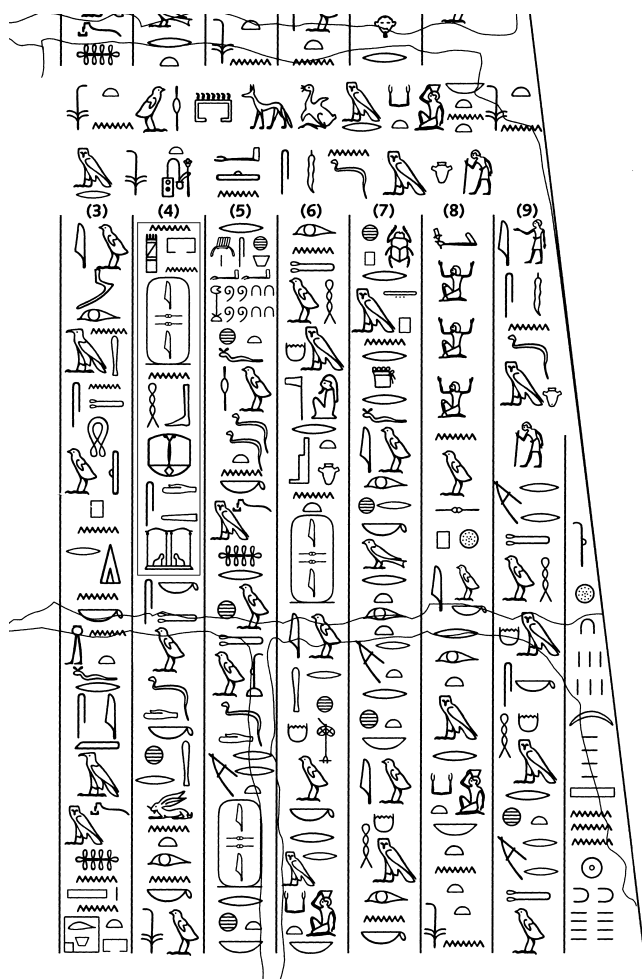
Obr. 2 Kuželovitý předmět z Elefantiny nesoucí nápis se jménem Hunejova paláce (Goedicke 1956: 22)

„...Mé Veličenstvo vidělo plán (, který jsi předložil) k uvázení na dvorní radě, pokud jde o areál otevřeného nádvoří paláce Isesiho výroční slavnosti. (Ty) dále říkáš Mému Veličenstvu, že jsi to učinil z déli 1000 loktů a z šíří 440 loktů v souladu s tím, co ti bylo přikázáno na dvorní radě...“ (Brovarski 2001: 97).

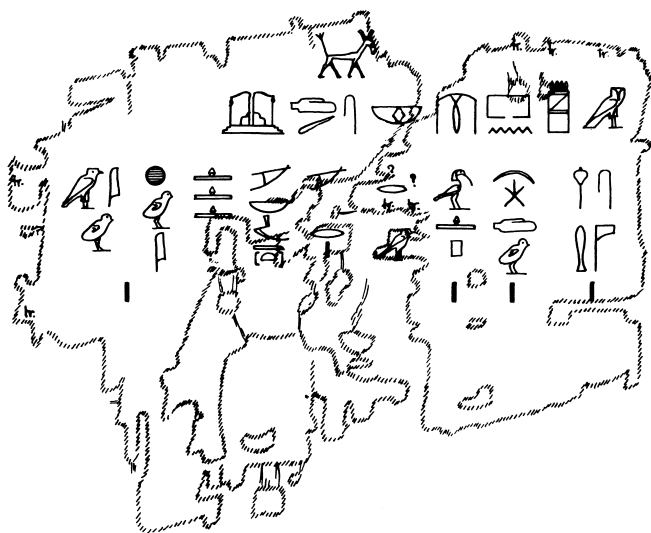
I nové číselné údaje vztahující se jen k nádvoří paláce, cca 525 × 231 m, napovídají, že šlo o obrovskou stavbu. I tak ale měla tato stavba pouze dočasný charakter a s největší pravděpodobností byla postavena pouze z lehkých stavebních materiálů: rohoží, dřevěných tyčí a sušených cihel. Není vyloučeno, že byla u příležitosti králova jubilea postavena na okraji pouště, snad nedaleko jeho pyramidového komplexu v dnešní jižní Sakkáře.

Džedkareova výroční slavnost, tedy svátek *sed*, je doložena i z jiných písemných pramenů, např. z nápisu na alabastrové nádobce uložené nyní v pařížském Louvru (E 5323; Ziegler 1997: 464). Pozoruhodnou, byť velmi stručnou zmínku o paláci (postaveném zřejmě u příležitosti svátku *sed*) nacházíme na zlomku papyru (obr. 4) z archivu Neferirkareova zádušního chrámu v Abúsíru (Posener-Kriéger – de Cenival 1968: Pl. 88 zlomek B). Text na zlomku překládá P. Posenerová-Kriégerová (1975: 561), editorka archivu, takto: „...Hor a Sutech ... v paláci svátku *sed*.“

Následuje seznam osob – kněze v hodnosti „sluhy božího“ a jmen sedmi dalších mužů bez uvedení titulu, kteří měli zřejmě nějakou služební povinnost ve vztahu k paláci. Vzhledem k jen několikaleté Neferirkareově vládě měla

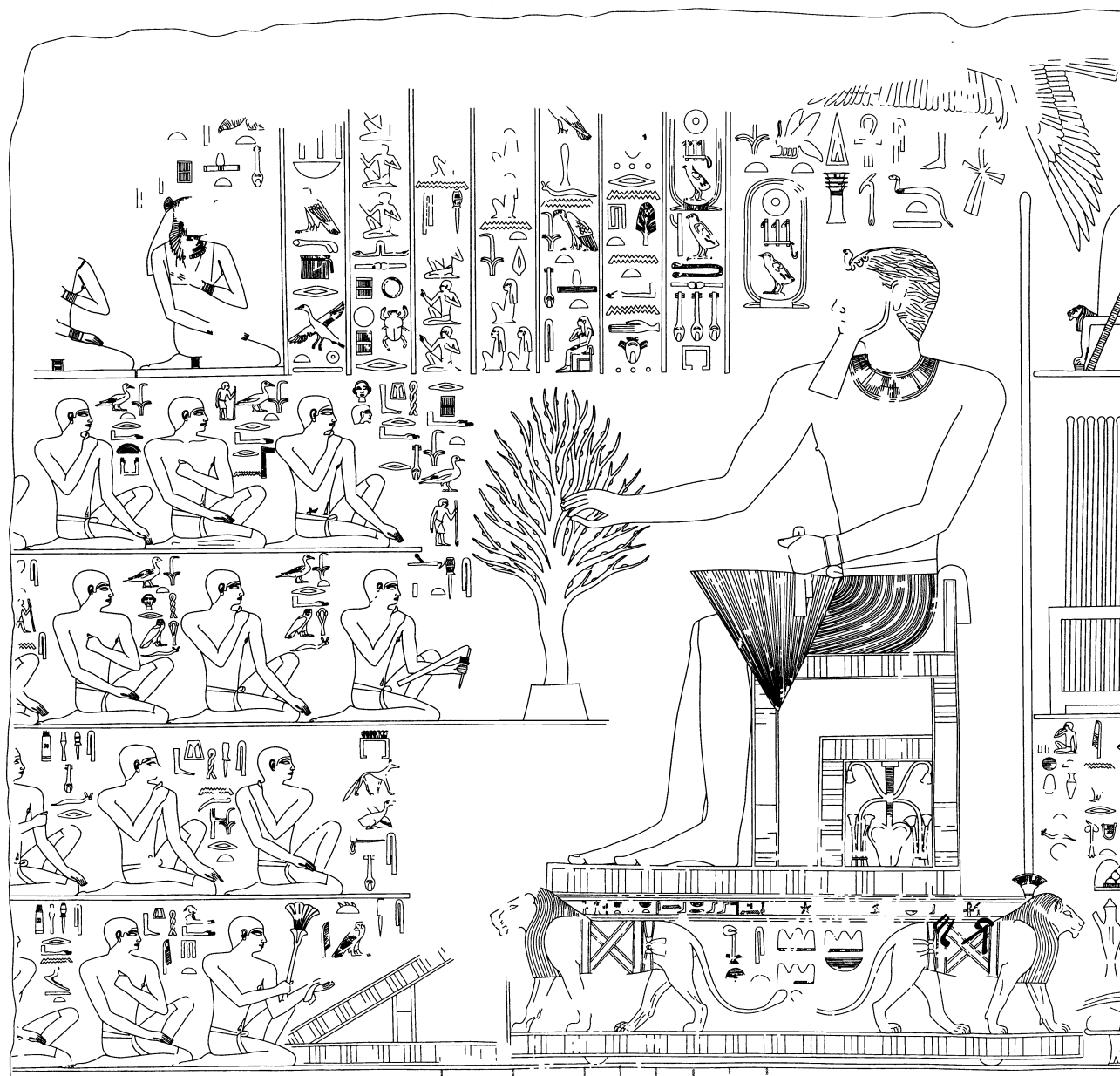
Obr. 3 Nápis z hrobky Senedžemiba Intiho vztahující se k Džedkareovu paláci svátku *sed* (Brovarski 2001: pl. 65, text figure 2)

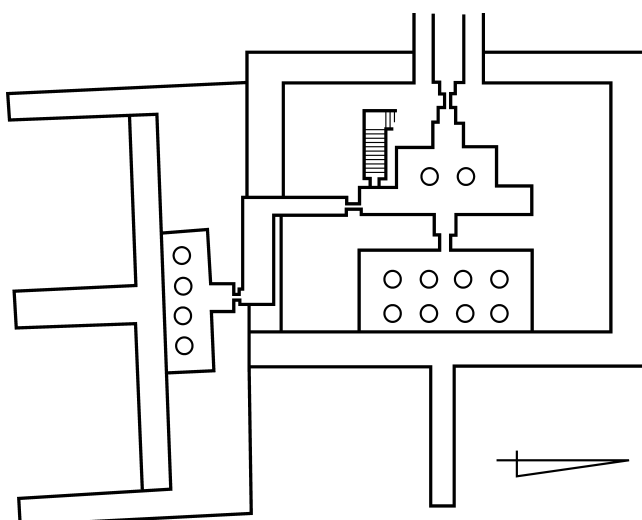
Obr. 4 Zlomek papyru z archivu Neferirkareova zádušního chrámu zmiňující palác svátku *sed* (Posener-Krieger 1976: 88 B)

P. Posenerová-Kriégerová pochybnosti o tom, kde se *sed*, svátek 30letého výročí vlády, slavil a ke komu se vztahoval. Protože zlomek papyru pochází z doby Džedkareovy, není vyloučeno, že se týká jubilea vlády právě tohoto krále a že nakonec jde o tutéž stavbu, kterou zmiňuje Džedkareův dopis vezíru Senedžemibovi Intimu. V abúsírských papyrových archivech jsou zmiňovány významné stavby a události, s nimiž byly zdejší královské pyramidové komplexy v kontaktu (hospodářském, rituálním aj.).

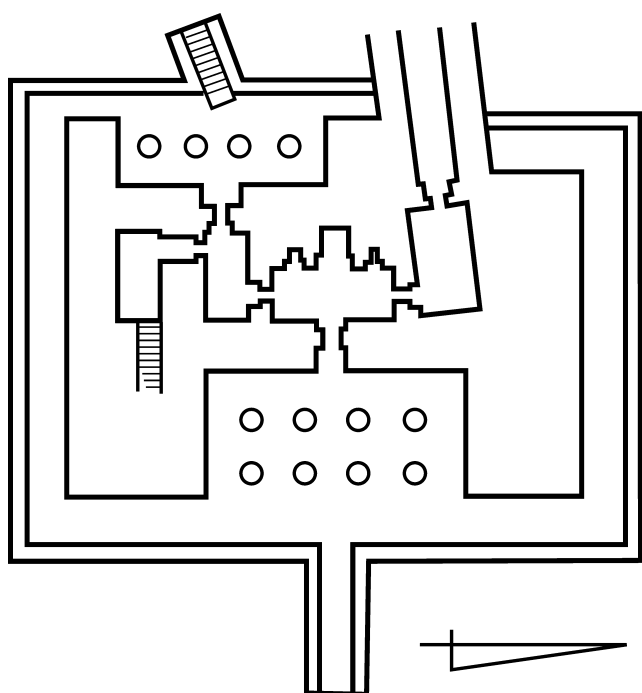
Z počátku 5. dynastie, z doby jednoho z Džedkareových předchůdců Sahurea, pochází další písemný doklad o paláci, který měl vzletný název „Sahureova (Velká, tzn. hornoegyptská) koruna se zjevuje v září“. S tímto dokladem se setkáváme v nápisu na nepravých dveřích lékaře Nianchsachmeta (Sethe 1933: 38.14). Z kontextu lze soudit, že tento palác se nenacházel v Horním Egyptě, jak by typ královské koruny napovídá, ale v blízkosti hlavního města Memfidy.

Obr. 5 Sahure a jeho rodina obdivují kadidlovník z Puntu na zahradě paláce „Vznešená je Sahureova krása“ (kresba J. Malátková)

Obr. 6 Plán Sahureova (vlevo nahoře)
a Niuserreova (vlevo dole) údolního chrámu
(kresba J. Malátková)

Během českého archeologického výzkumu pyramidového pohřebiště v Abúsíru se v polovině 80. let minulého století podařilo v zádušním chrámu Raneferefa, čtvrtého krále 5. dynastie, objevit fragmenty nádob s nápisy (obr. 1) zmiňujícími jatka dalšího, dosud neznámého Sahureova paláce, nazvaného „Vznešená je Sahureova krása“ (např. č. 2, 3, 11, 14, 1516, 17, viz Verner et al. 2006: 272–283). V nádobách, které pravděpodobně pocházejí z doby Raneferefova nástupce Niuserrea, se z jatek Sahureova paláce do Raneferefova zádušního chrámu dopravovaly masné produkty, zejména lůj, který byl tolik potřebný do lampiček používaných ve ztemnělých prostorách chrámu a při nočních obřadech. Původně měl Raneferefov pyramidový komplex vlastní jatka, nazývaná „dům nože“, ta však byla záhy uzavřena a králův zádušní kult musel být zásobován z jiných zdrojů, mimo jiné i ze zmíněných jatek Sahureova paláce.

Konkrétnější podobu paláce zvaného „Vznešená je Sahureova krása“ bylo možné odvodit ve druhé polovině 90. let minulého století, kdy se Nejvyšší rada pro památky Egypta rozhodla vyčistit vzestupnou cestu vedoucí od Sahureova údolního chrámu k zádušnímu chrámu od násosů písku, a usnadnit tak návštěvníkům přístup k abúsírským pyramidám. Je třeba dodat, že z písečných násosů vystupoval už jen základ cesty – původně obrovské, asi deset metrů vysoké chodbovitě stavby z vápencových bloků, jejíž vnitřní stěny bohatě zdobily reliéfní výjevy. Krátce po zahájení práce narazil buldozer na velký vápencový blok zdobený scénami a nápisy v jemném nízkém reliéfu. Buldozer ihned vystřídal archeologové a začal standardní výzkum Sahureovy vzestupné cesty, o níž se do té doby soudilo, že byla zcela zničena zloději kamene, a co z ní zbylo, že nakonec prozkoumala a zdokumentovala na počátku minulého století při výzkumu

Obr. 7 Pohled na místo, kde se ještě v polovině 19. století rozkládal Abúsírský rybník (foto M. Frouz)

Sahureova pyramidového komplexu německá archeologická expedice vedená Ludwigem Borchardtem.

Během dosavadního archeologického výzkumu se zatím podařilo objevit šestnáct velkých bloků nesoucích reliéfní výzdobu s různou tematikou. Překvapivě se některé z výjevů odehrávají na zahradě zmíněného paláce „Vznešená je Sahureova krása“ (El Awady 2010: 160–184). Je zde např. zobrazen král obklopený svou nejužší rodinou a nejvýznamnějšími dvořany, jak obdivuje vzácný strom – kadidlovník, který mu jako exotický dar přivezla expedice, již vyslal do vzdálené země Punt ležící pravděpodobně v oblasti Afrického rohu (obr. 5). Z kontextu těchto scén je patrné, že tento palác byl zřejmě místem, kde král s oblibou přebýval. Nepřímo se rovněž dá usuzovat, že ležel nedaleko Sahureova pyramidového komplexu. Ostatně pravidelná doprava masných produktů z palácových jatek do zádušního chrámu nemohla probíhat na velkou vzdálenost. Jak už také bylo zmíněno výše, některé písemné prameny dokládají existenci královského paláce jako součásti pyramidového komplexu, respektive pyramidového města vzniknuvšího v okolí údolního chrámu.

Ze soudobých písemných pramenů víme, že v Abúsíru existovala dvě pyramidová města, Sahureovo a Neferirkareovo, která se velmi pravděpodobně rozprostírala v okolí údolních chrámů Sahurea a Niuserre (ten využil a převzal pro vlastní pyramidový komplex prostor plánovaný původně pro údolní chrám Neferirkareův) a časem možná splynula. Ani jedno z těchto pyramidových měst dosud nebylo zkoumáno a otázka, zda zde existoval královský palác, tak zůstává nezodpovězena. Polohu a rozsah těchto pyramidových měst však neovlivňovaly pouze údolní chrámy Sahureova

a Niuserreova pyramidového komplexu, ale i blízkost velké přírodní vodní nádrže, tzv. Abúsírského rybníka, každoročně doplňovaného vodou z nilské záplavy. Rybník ležel v prostoru mezi jižním Abúsírem a pod útesem severní Sakkáry (Ray 1976: 150; Gaballa – Kitchen 1969: 5 pozn. 6). Východně od rybníka probíhal tzv. Kanál pyramid (Goyon 1977: 131–137) používaný při stavbě pyramid a propojující pyramidová pohřebiště nejen navzájem, ale i s tehdejšími hlavním městem Bílou zdí (Memfidou). Skutečnost, že oba zmíněné abúsírské údolní chrámy (obr. 6) mají překvapivě dvě přístavní rampy, hlavní na východní a menší na jižní (Sahureův), resp. západní (Niuserreův) straně (Borchardt 1907: Blatt 2; 1910–1913, I, Blatt 3), nepřímou dokládá, že abúsírské pyramidové komplexy a na ně navazující pyramidová města na okraji nilského údolí měly spojení s hlavním městem buď přes Kanál pyramid, nebo přes Abúsírský rybník (obr. 7).

Neobvyklé vedlejší přístavní rampy abúsírských údolních chrámů také nepřímou napovídají, jak důležité bylo pro majitele abúsírských pyramidových komplexů přímé vodní spojení s Abúsírským rybníkem. Lze si celkem snadno představit, že bezprostřední okolí této velké vodní plochy na okraji nilského údolí, na dohled od těchto pyramidových komplexů a přímo spojené vodní cestou s hlavním městem, bylo téměř ideálním místem ke stavbě královského paláce. Lze se zatím oprávněně domnívat, dokud to archeologický výzkum nepotvrdí či nevyvrátí, že někde zde, na severním okraji Abúsírského rybníku, mohl ležet palác „Vznešená je Sahureova krása“ a že až k němu mohly připlout lodě z výpravy do Puntu.

Literatura:

- El Awady, Tarek: 2010 *Sahure – The Pyramid Causeway. History and Decoration Program in the Old Kingdom*, Prague: Charles University in Prague, Faculty of Arts, Czech Institute of Egyptology [Abusir XVI].
- Borchardt, Ludwig: 1907 *Das Grabdenkmal des Königs Ne-user-re^c*, Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung.
- 1910–1913 *Das Grabdenkmal des Königs Ša3-hu-re^c*, I–II, Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung.
- Brovarski, Edward: 2001 *The Senedjemib Complex, Part I. The Mastabas of Senedjemib Inti (G 2370), Khnumenti (G 2374), and Senedjemib Mehi (G 2378)*, Boston: Museum of Fine Arts [Giza Mastabas 7].
- Gaballa, G. A. – Kitchen, Kenneth A.: 1969 „The Festival of Sokar“, *Orientalia* 38/1, s. 1–76.
- Goedicke, Hans: 1956 „The Pharaoh Ny-Swth“, *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 81, s. 18–24.
- Goelt, Ogden, Jr.: 1982 *Two Aspects of the Royal Palace in the Egyptian Old Kingdom*, Columbia University (nepublikovaná doktorská disertace).
- 1986 „The Term Štp-s3 in the Old Kingdom and its Later Development“, *Journal of American Research Center in Egypt* 23, s. 85–98.
- 1989/90 „The nature of the term pr-^c3 during the Old Kingdom“, *Bulletin of the Egyptological Seminar* 10, s. 77–90.
- Goyon, Georges: 1977 *Le secret des bâtisseurs des grandes pyramides: Khéops*, Paris: Pygmalion.
- Junker, Hermann: 1938 *Giza: Bericht über die von der Akademie der Wissenschaften in Wien auf gemeinsame Kosten mit Dr. Wilhelm Pelizaeus unternommenen Grabungen auf dem Friedhof des Alten Reiches bei den Pyramiden von Giza III*, Wien: Hölder-Pichler-Tempsky.
- Kaplony, Peter: 1963 *Die Inschriften der ägyptischen Frühzeit II*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz [Ägyptologische Abhandlungen 8].
- Posener-Kriéger, Paule – Cenival, Jean-Louis de: 1968 *Hieratic Papyri in the British Museum. Fifth Series. The Abu Sir Papyri*, London: Trustees of the British Museum.
- Posener-Kriéger, Paule: 1976 *Les archives du temple funéraire de Néferirkare-Kakaï. Traduction et commentaire II*, Le Caire: Institut français d'archéologie orientale [Bibliothèque d'études 65/II].
- Ray, John D.: 1976 *The Archive of Ḥor*, London: Egypt Exploration Society.
- Sethe, Kurt: 1933 *Urkunden des Alten Reiches I*, Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung.
- Stadelmann, Rainer: 1981 „Die ḥntyw-š, der Königsbezirk š n pr-^c3 und die Namen der Grabanlagen der Frühzeit“, *Bulletin de Centenaire*, s. 153–164 [Suppl. au BIFAO 81].
- Verner, Miroslav et al.: 2006 *The Pyramid Complex of Raneferef. The Archaeology*, Prague: Charles University in Prague, Faculty of Arts, Czech Institute of Egyptology – Academia [Abusir IX].
- Ziegler, Christianne: 1997 „Sur quelques vases inscrits de l'Ancien Empire“, in: Berger, Catherine – Mathieu, Bernard (eds.). *Études sur l'Ancien Empire et la nécropole de Saqqâra dédiées à Jean-Philippe Lauer*, Montpellier: Université Paul Valéry, s. 461–489 [Orientalia Monspeliensia 9].

Abstract:**Where did the royal palace 'Extolled is Sahure's beauty' lie?**

Some recently discovered inscriptions from Abusir coming from the jar docketts revealed in Raneferef's pyramid complex and from the causeway of Sahure's pyramid complex refer to a hitherto unknown palace of the 5th Dynasty king Sahure, called "Extolled is Sahure's beauty". The wider context of these inscriptions permits the assumption that this palace of Sahure might have lain in the vicinity of Sahure's valley temple and the Lake of Abusir which at that time extended between Abusir, North Saqqara and Memphis.